

Szabó T. Attila DSc.biol

PAPP NÓRA PhD

(Pécsi Tudományegyetem, Gyógyszerésztudományi Kar, Farmakognóziai Intézet)

**„ETNOFARMAKOBOTANIKAI KUTATÁSOK ÉRTÉKELÉSE AZ ERDÉLYI
HOMORÓDOK MENTÉN”**

című MTA doktori értekezésének

bírálata

Bevezető

Örömmel, de csak némi habozás után vállaltam el a jelölt *„Etnofarmakológiai kutatások értékelése az erdélyi Homoródok mentén”* c. MTA doktori értekezésének bírálatát.

Örömmel, mert a kezdetektől figyelemmel kísértem a jelölt etnobotanikai munkásságát. De némi habozás után, mert „csak” biológus vagyok, nem vagyok sem a farmakobotanika és a népi orvoslás, sem a néprajz szakembere. Éppen ezért bírálatomban a disszertáció etnobotanikai vonatkozásaira fogok szorítkozni.

Természetesen igyekszem eleget tenni a formai követelményeknek is. Értékelem, hogy a munka címe mennyire tükrözi a disszertáció tartalmát, a kutatás során használt módszerek mennyiben felelnek meg a kutatás céljának, az elért eredmények bemutatása, a disszertáció szerkezete jól szolgálja-e ezeket a szerző által kitűzött célokat. Értkelem a munka eredetiségét és helyét a magyar etnobotanika történetében a disszertáció új eredményeinek fényében.

Végezetül teszek néhány jobbító szándékú javaslatot és nyilatkozom a disszertáció védeésre való bocsáthatóságának a kérdésében.

Bírálatomat már arra is figyelve készítem, hogy a *Mesterséges Értelme* (MÉ=AI=Artificial Intelligence) csak az adatokból tud dolgozni, amit a *Mesterséges Emlékezet* (ME=AM=Artificial Memory) révén rögzítünk számára. Ez nagyon növeli a kibertérben kötelezően megőrzendő disszertációk szerzőinek (és bírálóinak) a hosszú távú felelősségét.

A munka címe *„Etnofarmakológiai kutatások értékelése az erdélyi Homoródok mentén”* helyesebb és távlatosan is pontosabb, ha a címben a téma és a terület megnevezése mellett a

kutatott időszak is feltüntetésre kerül pl. így: „*Etnofarmakológiai kutatások 2008-2024 között Erdélyben, a Homoródok mentén*”.

A kutatás során használt módszerek általában megfelelnek a követelményeknek. Ami hiányolható, hogy a fényképek, video- és magnófelvételek, jegyzetek mellé csak alkalomszerűen készült etnobotanikai herbárium.

A disszertáció szerkezete megfelelő, de pl. a „Bevezető” átdolgozásra javasolt (lásd: „Végszavak”)

Célkitűzések megfelelők és megvalósultak

- (1) etnobotanikai: mely növény- és gyógynövényfajokat ismerik és nevezik meg a Homoródok mentén kijelölt kutatópontokon 2008-2024 között;
- (2) farmakobotanikai: milyen indikációk esetén, milyen készítménytípusban, hogyan alkalmazzák ezeket a humán és/vagy állatgyógyászatban;
- (3) etnomedikális: mi jellemző a térségben a népi és hivatalos orvoslás viszonyára a lakosság mindennapi életében: ennek értékelése nem szakterületem;
- (4) komparatív: a gyűjtött adatok összevetése a kutatópontok között, valamint a térségben korábbi végzett felmérések eredményeivel;
- (5) történeti: hogyan változott a népi tudás az idők során az egyes növények fitokémiai, farmakológiai és fitoterápiás új adataival és milyen az eredmények értékmentő/megőrző szerepe. Megítélésem szerint jórészt ez is teljesült, de ennek értékelése nem szakterületem.

Az elért eredmények értékelésekor az első és legfontosabb szempont, hogy a munka során egyedi és megismételhetetlen pillanatfelvétel készült Erdély egy adott területének magyar népi (gyógy)növényismeretéről a XXI. század első két évtizedében. 14 településen 366 növény- és 28 gombataxont ismertek 1239, illetőleg 90 népi néven (a legtöbb név az *Achillea*, *Aloë.*, *Cichorium*, *Equisetum* és *Hypericum* nemzetségekhez kapcsolódott. Etnobotanikai herbárium hiányában a dolgozatból nem mindig megállapítható, hogy ezek a nevek nemzetségi, faji vagy faj alatti szintű ismereteket is tükröznek.

Alighanem a magyar etnobotanikában egyedülálló eredmény annak a számszerűsítése, hogy milyen százalékban egyediek településenként a népi növénynevek.

Vitatkoznék a disszertáció szerzőjének azzal a megállapításával, hogy „*legnagyobb fajszámmal az Asteraceae (42 faj), Rosaceae (27 faj) és Lamiaceae (24 faj) családok szerepelnek, amely vadon termő fajok esetében a helyi flóraelemek elterjedési gyakoriságára utal.*” Kérdés: ezt a szerző hogyan érti?

Bírálatomnak, illetékesség hiányában, nem lehet célja a népi gyógyszerészti eredmények értékelése, de megkockáztathatom, hogy a disszertáció ide vonatkozó adatai – például a tézisek 6. ábrája „*Humán népi orvoslás indikációs csoportjainak megoszlása a 14*

kutatóponton” – több szempontból is értékes összehasonlítási alap lehet majd további hasonló kutatások számára.

Sok érdekes, helyi adat bukkan fel a dolgozatban az élelmiszer- és takarmánynövényekkel kapcsolatban is. Ezek között lehetnek, és vannak is tévesek, pl. annak a kijelentése, hogy a hüvelyesek (*Fabaceae*) családjába tartozó mogorós ledneknek (*Lathyrus tuberosus*) az érés során olajos lesz a magja. Általánosságban is elmondható, hogy az adatközlők állításait komoly kritikával kell kezelni.

Vannak a dolgozatnak, illetve a téziseknek pontatlan megfogalmazásai, állításai is. pl.: „Az élvezeti tea alcsoport növényfajai és drogjai esetében általában népgyógyászati vonatkozást is említettek /az adatközlők/. Pl. *Brassica oleracea* var. *capitata*: A káposzta, mikor sütünk ki kenyeret, akkor két káposztalapít vagy hármat reateszünk, úgy megsül, s nem lesz olyan erős, nem keményedik meg. Csak a tetejire.”?

Kérdezem: milyen népi gyógyászati vonatkozásra gondolt itt a szerző?

Külön figyelemre méltó a disszertáció két esettanulmánya – jól megválasztott fajok (*Achillea millefolium*, *Peucedanum oreosellinum*) példaértékű feldolgozása. Az *Achillea* egy jól ismert, sokat kutatott, bizonyított hatású gyógynövény, melyről a disszertáns több mint 3000 közleményt talált a kibertérben. A *Peucedanum* a szakirodalomban kevésbé kutatott, népi növényismereti gyűjtésekben is csak helyenként említett faj, mellyel kapcsolatban alig 50 forrás került elő a szakirodalmi szemle során.

Népi orvoslási adatok és hivatalos orvoslás kapcsolata az adott térben és időben a dolgozat egy külön értékes fejezete, de ez a már említett okok miatt nem képezi a jelen bírálat tárgyát.

Megtörtént a Homoród-menti új eredmények összevetése korábbi forrásokkal (Melius 1578, Gub 2005, Péntek és Szabó 1985) és a hivatalos román (1993) és magyar (2007) gyógyszerkönyvekkel. Melius anyagából 133 növény, a kalotaszegi gyűjtésből 321 növény, míg a most feldolgozott területen korábban dolgozó Gub (2005) féle gyűjtéséből 105 növény volt már ismert, és 195 volt új a területre. Figyelmet érdemelnek a „Tézisek” ábrái, pl. a 7. (Saját felmérések összesített fajszáma (növények és gombák), összevetve Gub (2005) korábban végzett gyűjtésével → átfedő és eltérő tudáselemek), a 8. (Saját felmérések összesített növény- és drogszáma, összevetve a VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben (Ph. Hg. VIII.) szereplő drogokkal → átfedő és eltérő adatok) és a 9. (Saját felmérések összesített növény- és drogszáma, összevetve a X. Román Gyógyszerkönyvben (F. R. X.) szereplő drogokkal → átfedő és eltérő adatok).

Az adattári rész a dolgozat legértékesebb része. Még értékesebb lehetne, ha készült volna hozzá egy többszemponútú (tárgyszóra, helyre, adatközlőre stb.) keresést lehetővé tevő számítógépes program is.

A disszertáció helye a magyar etnobotanika történetében

Az etnobotanika a néprajztudomány és a botanika közös kutatási területe, és részben ide tartozik a növényekkel való gyógyítással kapcsolatos (farmakobotanikai) tudás is. Ez a tudás a „könyvkorszak” előtt csak szájról szájra terjedt a gyógyítók és füvesemberek révén elsősorban az ismeretek hasznosságának a függvényében. Ma gyökeres változások tanúi vagyunk. A kibertérben kerengő „digitális tudás” beláthatatlan korszakváltást jelent az etnobotanika történetében.

A történet elején a közvetlen tapasztalat és ennek a szájról szájra való terjedése, a kisközösségi tudás áll. A következő lépés – ezzel részben párhuzamosan – a leírt, majd a kinyomtatott tudás terjedése volt a hagyományos közösségekben is. A jövő egyértelműen a számítógépek, mobiltelefonok révén alakuló közösségi tudás felé vezet.

Az első szakszerű magyar orvosbotanikai könyvek megjelenése (Melius, 1578, *Herbárium*) Erdélyben egy könyves asszonyhoz (özv. Heltai Gáspárné) köthető. Ezzel nagyjából egyidős Lencsés György *Egész orvosságról való könyve azaz Ars medica* (1577k) sokezer (főként növényi) gyógymódot tartalmazó recepttel. Ez utóbbi egészen a XX. századig csak kéziratos másolatokban terjedt, gyakran éppen gyógyítás iránt érdeklődő asszonyoknak köszönhetően.

Az 1570-es évtized magyar szempontból azért különösen fontos, mert ekkor vette kezdetét nálunk a népi és a tudományos növényismeret összefonódása. Az a folyamat, melynek egyik mostani, erdélyi végpontját éppen Papp Nóra disszertációja mutatja be. Ezért érdemes kiemelni a disszertáció a magyar etnobotanika történetében.

Az alaposabb történeti szemlének van egy másik, inkább a jövőbe tekintő oka is. Egyre inkább figyelembe kell vennünk a Mesterséges (digitális) Emlékezet és a Mesterséges Értelem (*Digital Memory and Artificial Intelligence*) követelményeit a disszertációk készítése, bírálata során is. A Digitális Emlékezet csak azt őrzi meg, amit beletáplálunk. A Mesterséges Értelem csak abból tud dolgozni, amit a Digitális Emlékezet megőriz számára. Ezért hihetetlenül megnő a digitális emlékezet, a disszertációk íróinak (egyetemes és nemzeti) tudománytörténeti felelőssége. Ennek a volna szükséges ennek a munkának a kibertérben való terjesztés előtt pontosítani pl. a népi gyógynövényismeret, növényismeret és növényzetismeret fogalmi fejlődésének (etnobotanika->etnofarmakobotanika->etnogeobotanika), valamint ennek a két fogalomnak a népi sokféleséghez (etnobiobiodiverzitás) való viszonyát, különös tekintettel biológiai kötődésű erdélyi „dacikumokra” mint pl. a báránkyás tér (L. Blaga, *Spatiul mioritic* 1936), vagy a botanikai vonatkozású hungárikumokra és az idevágó magyar prioritásokra (Hungaricum-törvény, 2008).

Érdemes itt külön hangsúlyozni, hogy a magyar nyelvterület, de különösen Erdély egy európai és egyetemes szempontból is sajátos mintaterület, ahol a növényismereti többnyelvűség kutatásának fél évezredes hagyományai vannak, kezdve Sylvester János *Grammatica*-jától (1535) a Melius *Herbáriumán* (1578) át a Clusius és Beythe *Nomenclator*

*Pannonicus*ig (1583 1984) és tovább. Nem is beszélve a Luxemburgot Erdéllyel összekötő „Nösnerlandische Pflanzennamen” kiadásáról az Erdélyi Tudományos Intézetben (F. Karus 1943), vagy a kárpát-medencei népek növényismeretét összefoglaló „Etnobotanikai szótárról” (*Dictionar etnobotanic*, Al Borza 1968), melynek megjelenése Borza professzor úr egykori doktoranduszának, a jelen bírálat írójának szakmai életútját, és az Ezerjófű mozgalom eredményességét valamint a kalotaszegi etnobotanikai kutatásokat (Szabó és Péntek 1976, 1996; Péntek és Szabó 1985) és ezáltal egy új erdélyi etnobotanikus nemzedék (Gub Jenő, Miklóssy V. Vilmos, Pálfalvi Pál, Rab János és még sokan mások) kiemelkedését is lehetővé tették. Ennek a történetnek a feltárása most van folyamatban (lásd pl. Nagy Zsolt: *A magyar népi dísznövénykultúra kutatásának története*. In: Keszeg Vilmos – Szakál Anna (szerk.): *Újabb tanulmányok a romániai magyar néprajzkutatásról* [Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 29]. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2021, 205–252. ebben különösen a 219–223 és 230–231. oldalakon!; N. Zs. *Gyermekek az etnobotanika szolgálatában – az Ezerjófű-mozgalom és hatásai a népi növényismereti kutatások megindulására*. Erdélyi Toll XVI. évf., 2024, 3–4. szám, 371–387.; N. Zs.: *Egy feledésbe merült etnobotanikai gyűjtőpályázat, az 1972-es Ezerjófű előzményei, előkészítése és meghirdetése*. In: Czégényi Dóra – Keszeg Vilmos – Nagy Zsolt (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 32*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2025, megjelenés előtt. Valamint egy konkrét Homoród-menti munka, amit a Papp Nóra hivatkozásai között nem találtam: Nagy Zsolt: *A Dungó népi feredő és környékének etno(farmako)botanikai felmérése* [Homoródkarácsonyfalvi füzetek IV]. Homoródkarácsonfalva Közbirtokosság, Homoródkarácsonyfalva. 16 p.)

Érdekes tapasztalata volt a bírálat összeállítása során az, amikor négy Mesterséges Értelmi (AI) szolgáltató fórum (<https://gemini.google.com>, <https://chatgpt.com>, <https://grok.com/>, <https://chat.deepseek.com/>), válaszolt arra kétfésre, hogy szerintük mit kell tudni a magyar etnobotanikáról? A válaszok több, a jelen dolgozat jövőjét és felelősségét is érintő szempontra hívta fel a figyelmet:

1. A négyből három válasz gyakorlatilag figyelmen kívül hagyta a romániai magyar eredményeket.
2. Különösen torzító hatású volt az erdélyi „Ezerjófű Etnobotanikai Iskola” mellőzése.
3. Amikor a kérdést egy szerzőre (Szabó T.A.) és két magyar etnobiológiai szakterületre (az etnogeobotanika és az etnobiodiverzitás fogalmát érintő elsőbbségre) szűkült le, csak az angolul közölt cikkek címei jelentek meg a válaszokban.
4. Érdekes tehát már első lépésként az AI-hoz fordulni ... kellő kritikai érzékkel.

Összefoglaló és ajánlás

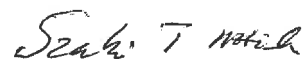
A disszertáció eredményeinek az eredetisége a kutatás természetéből adódik.

Tényként kezelhető, hogy a disszertációban ismertetett 366 növényfaj a helyi gyógymódokban 11 fő indikációs terület számos betegségcsoportja és tünete esetén 2008-2024 között alkalmazásban volt a Homoródok mentén.

A munka során megismételhetetlen adatgyűjtés folyt és „pillanatfelvétel” készült Erdély egy adott területének magyar népi (gyógy)növényismeretéről és használatáról a XXI. század első két évtizedében.

A fentiek alapján a disszertáció eredeti, értékes és doktori védésre ajánlható.

Balatonfüred, 2025.11.23.



Szabó T. Attila Ellák, DSc. biol.